

RDEČI KRIŽ SLOVENIJE V GRADCU V BELI KRAJINI

SEMINARSKA NALOGA
V OKVIRU PROROGAMA TURISTIČNI VODNIK TURISTIČNEGA OBMOČJA
BELA KRAJINA

Udeleženeec izobraževanja:

Jaka Malnarič

Kraj in datum: Gradac, 26. 6. 2020

Kazalo

RDEČI KRIŽ SLOVENIJE V GRADCU V BELI KRAJINI.....	1
Zgodovina organizacije Rdečega križa.....	1
Rdeči križ na območju Slovenije.....	2
Ustanovitev Rdečega križa Slovenije v Gradcu.....	3
Muzej Rdečega križa Slovenije v Gradcu.....	4
PREHODNA PARTIZANSKA BOLNIŠNICA GRADAC	6
Partizanske bolnišnice na Slovenskem.....	6
Prehodna partizanska bolnišnica v Gradcu v Beli krajini.....	7
Viri in literatura	12

RDEČI KRIŽ SLOVENIJE V GRADCU V BELI KRAJINI

Zgodovina organizacije Rdečega križa

Zgodovina nam govori, da je človeštvo v zadnjih treh tisočletjih svojega obstoja le približno 250 let preživelo v miru, kljub večni želji človeštva po življenju v miru in svobodi. Zgodovino človeštva že od nekdaj spremljajo vojne in hude posledice le teh. Spopade med narodi so od nekdaj spremljali trpljenje, revščina, lakota, begunci ter številni ranjenci med civilisti in neposrednimi udeleženci spopadov. Zgodovina nam je že pred ustanovitvijo Rdečega križa ponudila vrsto sporazumov in pogodb, s katerimi so poskušali izboljšati usodo ranjenih in bolnih v vojni, vendar so ti sporazumi bili bolj kot ne kratkotrajnega značaja ali pa opredeljeni na nekaj regionalnih območij. Vsi ti pretekli dogodki so ustvarili pogoje za uresničitev idej, Jelene Pavlove, Florence Nightingale in Henryja Dunanta, ki so nakazali neke nove odnose med ljudmi in državami. V času krimske vojne (1853-1856) sta se Pavlova na ruski strani in Nightingale na angleški strani, angažirala za sistematično delo pri oskrbi ranjencev.

Največji preboj pri stalni organiziranosti pomoči in mednarodni zaščiti ranjencev in bolnikov pa se je zgodil 24.6.1859 med bitko pri Solferinu, in sicer je takrat habsburška vojska doživela hud poraz proti združenim vojskam pimonško-sardinskega kraljestva in Francije. V bitki je brez vsakršne pomoči obležalo 40.000 mrtvih in hudo ranjenih vojakov. Na prizorišče boja je med svojim poslovnim potovanjem prišel Ženevčan Henry Dunant. Ko je videl v kakšnih strašnih razmerah so se znašli ranjeni vojaki, je za njih začel organizirati civilno prvo pomoč, ker vojna saniteta takrat ni bila pripravljena na oskrbo takšne množice ranjenih in bolnih ljudi.

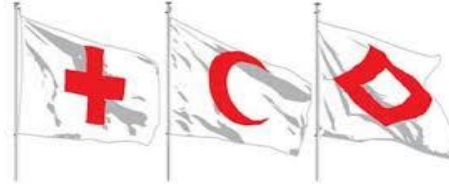

Fotografija 1: Jean Henri Dunant, pridobljeno 17.06.2020 s spletne strani https://sl.wikipedia.org/wiki/Henri_Dunant

Od tega časa naprej se je posvetil predvsem iskanju načina, da bi v prihodnjih vojnah preprečil takšna trpljenja ali pa jih vsaj ublaži. Leta 1862 je Henry Dunant želel s knjigo »Spomini na Solferina« vzpodbuditi vest človeštva in pospešiti ustanavljanje nacionalnih odborov in društev, ki naj bi v mirnem času usposabljali bolničarje za dajanje pomoči in negovanje ranjencev in bolnikov na bojišču. Njegova velika osebna prizadevanja so prodirala vedno globlje v zavest ljudi takratne Evrope in kljub oviram, nasprotovanju ter nerazumevanju posameznikov pripeljala do 09. februarja 1863, kjer je Ženevsko društvo za javno blaginjo sprejelo, da bo pomagalo realizirati Dunantove ideje. Odbor peterice, že leta 1863 imenovan Ženevski komite za pomoč ranjencem (kasneje imenovan Ženevski mednarodni komite in od leta 1875 Mednarodni komite Rdečega križa), je 26. oktobra 1863 v Ženevi organiziral mednarodno konferenco, katere so se udeležili predstavniki 16 držav. Na njej so bili postavljeni **temelji za ustanovitev Rdečega križa kot mednarodne organizacije**. Prva društva so bila pri Mednarodnem komiteju registrirana že istega leta.

Naslednjega leta, 22. oktobra 1864 je, pod okriljem Rdečega križa in s prizadevanji Henrya Dunanta, v Ženevi potekala še diplomatska konferenca. Sprejeta je bila Prva ženevska konvencija, ki določa zaščito bolnih in ranjenih vojakov ne glede na narodnost. Evropske države so kmalu spoznale njeno koristnost, zato so Ženevsko konvencijo ratificirale druga za drugo. Sledile so še tri konvencije, zadnja o zaščiti civilnega prebivalstva, je bila sprejeta po koncu druge svetovne vojne.

Že leta 1863 so se dogovorili, da bo rdeči križ na beli podlagi razpoznavni znak društev Rdečega križa. Muslimanske države po zgledu Turčije, zaradi verskih razlogov, uporabljajo znak rdečega polmeseca. Oba znaka skupaj z rdečim levom s soncem, ki si ga je v času 1923-1980 izbral Iran (danes tudi Iran uporablja polmesec), sta bila priznana leta 1929 v Haagu. Uporaba simbola rdečega kristala zagotavlja dodatno zaščito za žrtvo oboroženih spopadov in za humanitarne delavce na tistih križnih območjih, kjer ostalih dveh simbolov ne smejo uporabljati.

Fotografija 2: Simboli Rdečega križa
pridobljeno 17.06.2020 s spletne strani:
<https://www.24ur.com/novice/svet/kriz-polmesec-in-kristal.html>

Rdeči križ na območju Slovenije

Začetek dejavnosti Rdečega križa na Kranjskem sodi v leto 1866. Tega leta je v Ljubljani pričelo delovati Žensko društvo za pomoč ranjenim in bolnim vojakom ter vdovam in otrokom padlih vojakov. Društvo je svoja pravila, ki jih je potrdila tudi pokrajinska oblast, izdalo 26. februarja 1870. Leta 1879 je bilo za podporo in postrežbo ranjenim in bolnim vojakom v Ljubljani ustanovljeno še **moško Domoljubno pomožno društvo deželno**. Ustanovljeno je bilo predvsem za podporo in postrežbo ranjenim in bolnim vojakom in je bilo usmerjeno predvsem v zbiranje denarnih in drugih prispevkov in pridobivanje »društvenikov«. V letu 1902 je prišlo do združitve ženskega in moškega društva z namenom preprečitve drobljenja sredstev in sil, pridobivanje novih članov, zbiranju sanitetnega materiala in živil ter prostovoljna bolničarska služba. Društvo je tako sprva imelo dva predsednika, to sta bila: Ivan Murnik ter Flori Rudež. V času pred prvo svetovno vojno je bila dejavnost Rdečega križa na Kranjskem vezana predvsem na zbiranje oblek in obutve, usposabljali so prebivalstvo za prvo pomoč v vojni, delili pomoč ranjenim vojakom, ipd. Leta 1888 je RK štel 17 podružnic s 566 člani. Leta 1918 je Deželno in gospejno pomožno društvo Rdečega križa za Kranjsko prekinilo zveze z avstrijskim Rdečim križem in ustanovili so **Slovenski Rdeči križ**. V novoustanovljeni državi Srbov, Hrvatov in Slovencev je bilo 29. junija 1921 ustanovljeno društvo **Rdečega križa Kraljevine SHS**, zaradi česar so morali opustiti naziv Rdeči križ Slovenije. Na Slovenskem so organizirali najprej okrožni, nato pa banovinski odbor Rdečega križa Kraljevine SHS in pozneje Rdečega križa Jugoslavije. Leta 1934 je imel banovinski odbor že 25 okrajnih odborov, 127 občinskih odborov in 150 občinski poverjeništev. Leta 1940 je bilo na Slovenskem že 18.460 članov Rdečega križa, podmladek pa je štel že 29.811 članov. 6. aprila 1941 je tudi Jugoslavijo zajela vojna. Država je razpadla, vlada pobegnila v London, tja pa je emigriralo tudi vodstvo jugoslovanskega Rdečega križa. S tem je njegova funkcija

uradno prenehala, društva Rdečega križa pa so bila razpuščena. Z odločbo 6. februarja 1942 je visoki komisar za Ljubljansko pokrajino Emilio Grazioli ukinil glavni odbor Rdečega križa v Ljubljani ter imenoval izrednega komisarja, ki je deloval kot Italijanska podružnica. Po kapitulaciji Italije je predvojni Rdeči križ Slovenije ponovno zaživel pod novim imenom Slovenski Rdeči križ.

Tedanja oblast in pa predvsem gestapo, je zaradi suma, da vodstvo sodeluje z OF, zaprlo predsednika DR. Ottona Fetticha in nekaj njegovih sodelavcev ter jih poslali v internacijo v Dachau, od koder se niso več vrnil. Slovenski Rdeči križ pa je prišel pod nemško upravo.

Ustanovitev Rdečega križa Slovenije v Gradcu

Kot posebno obdobje v razvoju Rdečega križa na Slovenskem štejemo čas po ustanovitvi **Rdečega križa Slovenije 18. junija 1944 na osvobojenem ozemlju v Gradcu v Beli krajini.** V tem času je že delovalo društvo Rdečega križa Jugoslavije, ki je bilo z odločbo Nacionalnega komiteja Jugoslavije ustanovljeno 13. maja 1944 v Drvarju.

Na skupščini, ki je zasedala 18. junija 1944 v Gradcu v Beli krajini, so bili položeni temelji in naloge delovanja Rdečega križa Slovenije med vojno in v povojnem času. Za predsednika organizacije je bil izvoljen dr. Drago Marušič. Izvoljeni so bili še trije podpredsedniki, trije sekretarji, osem prostih mest v članstvu Glavnega odbora pa je čakalo na predstavnike z dotlej še neosvobojenega področja Slovenije

Fotografija 3: Mazelletova hiša - kraj kjer je bil 18. junija 1944 ustanovljen Rdeči križ Slovenije. Pridobljeno 17.06.2020 s spletne strani: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/gradac.html>

Na območju celotne Slovenije so začeli pospešeno ustanavljati in obnavljati krajevne odbore Rdečega križa in pokazala se je potreba za bolj povezanim in rednim delovanjem.

Do konca druge svetovne vojne je Rdeči križ Slovenije razvil obsežno organizacijo po osvobojenih krajih Slovenije, aktiviste pa je imel tudi na območjih, ki so bila takrat še okupirana.

Po ustanovitvi **Rdečega križa Slovenije** je bil sedež Glavnega odbora v Semiču, kjer je bila sredi julija odprta pisarna, ki je vodila tekoče zadeve. Rdeči križ Slovenije je bil ustanovljen kot sestavni del Rdečega križa Jugoslavije, saj lahko na območju ene države po eno društvo Rdečega križa. Po koncu vojne se je Glavni odbor Rdečega križa Slovenije 11. maja 1945 iz Bele krajine preselil v Ljubljano.

Muzej Rdečega križa Slovenije v Gradcu

V spomin na 8. junij 1944, ko je bil s sklicem ustanovnega zbora ponovno vzpostavljen Rdeči križ Slovenije, je bila 17. maja 2014 v Sokolskem domu v Gradcu urejena prva in še vedno edina muzejska zbirka Rdečega križa Slovenije. Muzej se nahaja v današnjem Kulturnem domu (nekdanji Sokolski dom). Obisk tega zgodovinskega kraja lahko predstavlja, zaradi zgodovinske vloge samega prostora, za obiskovalce toliko bolj pristno izkušnjo.

Starejši prebivalca Gradca se spominjajo, kako je Sokolski dom zaradi obiskovalcev v času druge svetovne vojne, pokal po šivih. Vedo pa tudi poudariti, da so bili obiskovalci Sokolskega doma ranjeni vojaki in civili, ki so čakali na transport na evakuacijska letališča pri vaseh Otok in Krasinec. Ga. Pavla Pavlinič se spominja, kako je kot petletni otrok, nekoč z mamo obiskala te prostore in na lastne oči videla celoten današnji Kulturni dom prenapolnjen preko prostorskih zmožnosti z ranjenci, ki so ležali na lesenih posteljah. Če smo sarkastični se nekatere stvari v naših bolnišnicah nikoli ne spremenijo.

V muzeju je predstavljen zgodovinski pregled delovanja Rdečega križa, slikovno gradivo ter oprema, ki so jo predvsem med drugo svetovno vojno uporabljali prostovoljci pri oskrbi ranjencev. Predstavniki okrajnega območnega združenja Rdečega križa Slovenije za skupine ob predhodni najavi pripravijo topel sprejem s pijačo in belokranjsko pogačo.

1944 - 2014
GRADAC - BELA KRAJINA
70. OBLETNICA USTANOVNEGA ZBORA RKS

Fotografija 4: Muzej Rdečega križa v Gradcu
pridobljeno 17.06.2020 s spletne strani:
<https://www.rtvsl.si/lokalne-novice/rdeci-kriz-slovenije->

Fotografija 5: Muzej Rdečega križa v Gradcu
Pridobljeno 17.06.2020 s spletne strani:
https://www.rks.si/sl/Kje_smo/pomaga-ze-70-let/337121

Fotografija 6: Kviz mladih članov Rdečega križa v Gradcu
Vir: RKS - Območno združenje Metlika
Avtor: Zalka Klemenčič

V organizaciji Rdečega križa Slovenije se v Kulturnem domu Gradac odvijajo različna preventivna zdravniška testiranja in izobraževanja.

Prav tako se v teh prostorih, v tednu Rdečega križa odvija tradicionalni kviz mladih članov Rdečega križa, kjer osnovnošolci pokažejo svoje znanje iz področja cestnih pravil, prve pomoči ter poznavanja zgodovine Rdečega križa.

Stavba, v kateri je urejen muzej Rdečega križa Slovenije, stoji na edinstvenem mestu, in sicer na trgu Rdečega križa. Trg Rdečega križa v Gradcu je edini tako imenovani trg v Sloveniji.

Danes je Rdeči križ Slovenije organiziran kot enotno društvo, ki deluje v 12. regijah, 56. območnih združenjih in 887 krajevnih organizacijah. V Sloveniji deluje preko 14.500 prostovoljcev, ki na letni ravni opravijo več kot 578.000 prostovoljskih ur.

Med najbolj pomembnimi področji delovanja Rdečega križa Slovenije omenimo **krvodajalstvo** (že od leta 1953 in po uspešnosti sodi v sam evropski vrh), **usposabljanje za prvo pomoč, pomoč ob elementarnih in drugih nesrečah ter iskanje pogrešanih**. Rdeči križ opravlja tudi druge nič manj pomembne dejavnosti na področjih logistike, socialne varnosti, zdravstveno-vzgojne dejavnosti, organiziranja brezplačnih letovanj ter širjenju znanj in organizacijski kulturi.

Fotografija 7: Poštna znamka izdana ob 70. obletnici ustanovnega zbora RKS, pridobljeno 17.06.2020 s spletne strani: <https://radio1.si/26628/teden-rdecega-križa>

Fotografija 8: Genocid v Ruanci, 1994, pridobljeno 17.06.2020 s spletne strani: <https://www.icrc.org/en/document/icrc-150-years-humanitarian-action>

PREHODNA PARTIZANSKA BOLNIŠNICA GRADAC

Se strinjate, da ima vsak od nas nekaj dogodkov, mogoče srečanj, ki se nam vtisnejo v spomin, nam ne dajo miru, se nam večkrat kar nenadoma prikraejo v misli in nam porajajo vedno nova vprašanja? Sam imam, kar nekaj takšnih črvičkov, vendar se mi je v zadnjem času največkrat prikradla misel na knjiga, ki sem jo prebiral pred mogoče petimi do desetimi leti. Naslova knjige se ne spomnim, se pa dobro spomnim njene pretresljive vsebine. Zgodba je napisana avtobiografsko o nekemu angleškemu vojaku, ki je bil ranjen v drugi svetovni vojni ter oskrbovan v partizanski bolnišnici nekje v kočevskem rogu. Njegova usoda ga je ranjenega pripeljala do Gradca na Dolenjskem (tako se izrazi v knjigi), kjer so po okoliških senikih zanj skrbele, ga skrivale in previjale lokalne prostovoljke. Gradac je po nekaj tednih zapustil na lojtrniku in iz partizanskega letališča Otok z letalom DC-3 odletel na osvobodeno ozemlje v Bari.

Zgodba mi zadnji dve leti ni dala miru, tako da sem se ob izobraževanju, za katerega pišem to nalogo, odločil da pričnem z raziskavo tega obdobja v Gradcu. Dogajanje je postavljeno predvsem v obdobje med leti 1944 in 1945.

Partizanske bolnišnice na Slovenskem

Partizanom je uspelo organizirati edinstveno zdravstveno službo v najtežjih pogojih gverilskega vojskovanja, ki ji ni primerjave kadarkoli in kjerkoli v zgodovini. Ranjencem in bolnikom so poleg zdravja zagotovili tudi varnost.

Z velikim znanjem, izjemno inovativnostjo in improvizacijo so premostili težave izrednih razmer in v nezavidljivih okoliščinah uspešno zdravili številne ranjene in bolne partizane ter zavezniške vojake. Zdravnikom so pri delu v partizanskih bojnih enotah in v partizanskih bolnišnicah pomagali številni medicinci. Od 324 študentov medicine, vpisanih v letu 1940/41, se jih je v osvobodilni boj vključilo kar 267, med njimi 55 medicink. V partizanskem zdravstvu so medicinke in medicinci opravljali delo sanitetnih referentov v bojnih enotah in asistentov, anestezirov in instrumentark v bolnišničnih postojankah, ki so jih, kadar ni bilo na razpolago dovolj zdravnikov, tudi vodili.

V Slovenski zdravniški zbornici je bilo pred vojno včlanjenih 700 zdravnikov. Pozivu osvobodilne fronte se je odzvalo 205 zdravnikov in 20 zdravnic. Vodil jih je njihov osebni etični kodeks narodnega ponosa, humanosti in požrtvovalnosti. Slovenski zdravniki so med narodnoosvobodilnim bojem v drugi svetovni vojni častno opravili svoje poslanstvo, ki je temeljilo na izjemnih etičnih načelih. Svobode ni dočakalo 45 zdravnikov in 54 študentov medicine. Padli so v bojih, bili ujeti, mučeni in ubiti, ustreljeni kot talci, umrli so v taboriščih...

S skrbnim upoštevanjem pravil konspiracije so dosegli, da so bili zaman vsi napori sovražnika, da bi odkril postojanke ter pobil ranjence in zdravstvene ekipe. Od 247 partizanskih bolnišničnih postojank jih je sovražnik odkril le 14. V njih so Nemci, domobranci in ustaši pobili 164 ranjencev.

Prehodna partizanska bolnišnica v Gradcu v Beli krajini

V Gradcu je od jeseni 1944 do konca druge svetovne vojne delovala prehodna partizanska bolnišnica, kjer so ranjence in bolnike zbirali in oskrbovali ter jih od tam z vozovi prepeljali do letališč Otok in Krasinec ob reki Kolpi. Od tam so jih zavezniška letala prevažala v zavezniške bolnišnice v južni Italiji (Bari z okolico) in v osvobojeno Dalmacijo.

Delovala je v Hanzlovi hiši, Mazzeletovi hiši ter Sokolskem domu. V gradaškem gradu je delovala partizanska oficirska šola. Vse te dejavnosti niso ostale skrite okupatorski nemški vojski.

Ob podrobnejšem raziskovanju delovanja bolnišnice sem prišel do množico sledi, ki pa so me največkrat vodile do oziroma iz Grafove domačije. V Grafovi hiši danes še vedno živi gospa Pavla Pavlinič, nečakinja g. Franca Grafa, ki je bil v obdobju delovanja prehodne partizanske bolnišnice predsednik vaške skupnosti. Danes 80-letna gospa je bila takrat, kot petletni otrok priča sestankom ter načrtovanju obratovanja prehodne bolnišnice.

Po besedah gospe Pavle so se pri njih dnevno srečevali zdravniki, kjer so tudi obedovali. Iz njihove domačije je dobro vidna Mirna gora, kar so zdravniki lahko dobro izkoristili in preko različnih signalov komunicirali z drugimi zdravniki in postojankami, ki so delovale na hribovitih področjih Bele krajine ter tako varno prehajali med različnimi partizanskimi postojankami.

Grafova domačija je bila med večjimi in premožnejšimi v tistem obdobju. Imeli so konje, veliko posesti, njiv in tako posledično tudi več hrane.

Kmetija je imela več pomožnih poslopij ter hlevov, kjer so po besedah ga. Pavle, kar v kotlih kuhali hrano za ranjene vojake in zdravnike. Glavni kuhar je bil v kraju zelo priljubljeni Radatovič Mirosla - Mičo. Domačija je bila od prehodne bolnišnice, kjer so ležali in čakali na odhod ranjeni vojaki, oddaljena vsega 50 metrov, vendar zaprto grajena v obliki belokranjskega dvora.

Fotografija 9: Hanzlova hiša v Gradcu danes, Pridobljeno: 19.06.2020, Avtor: Jaka Malnarič

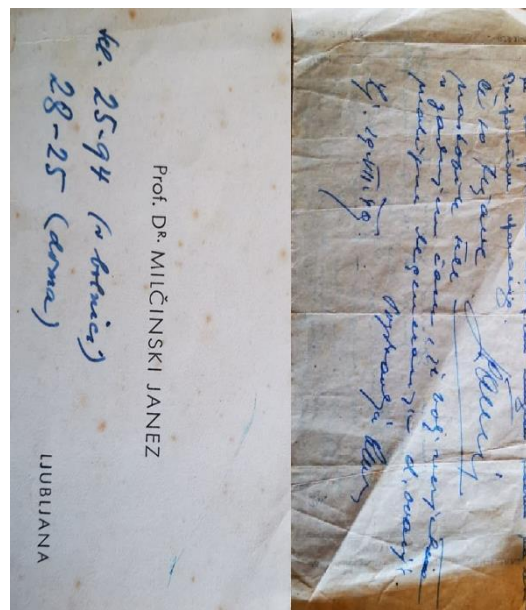
Fotografija 10: Franc Graf stoji levo, Pridobljeno 17.06.2020, zasebna zbirka ga. Pavlinič Pavla

Fotografija 11: Grafova domačija danes, Pridobljeno: 19.06.2020 Avtor: Jaka Malnarič

V prehodni bolnišnici so po pričevanju gospe med drugimi delovali dr. Zvezda in dr. Janez Miličinski Peter.

Gospa Pavla se spominja: »Nešetokrat so pa ranjence v hudi zimi tam peljali (partizansko letališče Otok) pa ni bilo zavezniških letal, niso mogli pristati in so jih morali pripeljati nazaj. Dobro se spominjam, ko sem bila še majhna deklica in je prišel Mičo (kuhar) in rekel moji mami. Francka, zopet ni bilo letal, lepo vas prosim, skuhajte mi velik lonec čaja. In je mama odgovorila, da vodo lahko skuha, vendar nima kaj notri dati. Mičo ji je pa odvrnil, da naj da notri samo malo medu, da bo topla voda, da se malo ogrejejo.« Gospa se spomni, da je konjsko vprego z vozom lojternikom, na kateri so vozili ranjence, večinoma vozil krajan g. Anton Klemenčič, ki je že pred vojno pomagal na njihovi kmetiji.

Fotografija 12: Recept dr. Janeza Miličinskega, Pridobljeno: 17.06.2020, zasebna zbirka ga. Pavlinič Pavla

Usoda je hotela, da je v hudi zimi, 30.01.1945, v napadu nemških letal na prehodno bolnišnico v Gradcu ter oficirsko šolo varnostnih organov NOV, ki je takrat delovala v gradu Gradac, porušena hiša g. Klemenčiča. Bombardiranje se je vtisnilo v spomin domačinki Tončki Gornik (roj. Klemenčič), ki je bila takrat stara sedem let.

Tako se ga spominja: »Bilo je 30. januarja 1945 ob 16. uri. Bili smo v šoli in ravno smo molili ob koncu pouka, ko smo zaslišali letala, ki so krožila nad Gradcem. Učiteljičin mož jih je opazoval z dvorišča in rekel, naj se ne bojimo, ker gre za angleška letala. Naenkrat so se letala spustila in odvrгла bombe. Vsi so tekli v zaklonišče, jaz pa domov. Srečala sem mamo, ki je že nesla mojo mlajšo sestro Ano, okrvavljeno v gradaško bolnišnico. Na srečo ji ni bilo nič hujšega. Ob bombnem napadu je bila mama zunaj, sestra pa se je v hiši na peči stiskala v kot. Bomba je padla v bližini naše hiše in jo porušila, le kot peči, kjer je sedela moja sestra Ana, je ostal cel. Vpila je in klicala mamo, ki je hitro planila v ruševine hiše. Zaradi oblaka prahu

Fotografija 13: Grad Gradac kje je obratovala oficirska šola NOV: Pridobljeno: 17.06.2020, s spletne strani: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/gradac.html>

je ni videla. S tipanjem jo je našla. Bila je okrvavljena, zato jo je hitro nesla v bolnišnico. Mamo in sestro sem spremljala v bolnišnico. Tja so prinesli tudi Štefanijo Jakša, ki so jo še živo našli v ruševinah njihove hiše. Čez kaki dve uri je v bolnišnici umrla. Pravili so, da je bil Gradac izdan zaradi oficirske šole in bolnišnice. V bombardiranju smo ostali brez doma. Oče je bil v partizanih. Ko je izvedel, kaj se je zgodilo, je prišel začasno domov in nam prinesel nahrbtnik hrane.

Fotografija 14: Porušena domačija v Gradcu po bombardiranju 30.01.1945, Pridobljeno: Dolenjski list št. 47, 25. november 2010, str. 21

Začasno so nas sprejeli sosedge Štampoharjevi. Ko se je malo otoplilo, smo spali v svojem podu, ki ga je malo oče malo dodelal. Poleti smo na novo postavili domačo hišo. Cimermani so postavili tramove in streho, oče pa je pod njo počasi zidal. Zidake smo dobili v nekdanjih italijanskih bunkerjih ob železniški progi. Oče je te bunkerje rušil, mama in otroci pa smo ta material z vozičkom vozili domov.«

Zgodbe ljudi, ki so doživeli prehodno bolnišnico v Gradcu, so največji zaklad. Ob pogovoru z njimi, sem slišal veliko osebnih, težkih in krutih zgodb, o katerih težko pišem. Bom pa z vami delil resnično zgodbo s srečnim koncem, ki je pa tudi humorna. Ga. Tončka Gornik mi je povedala eno izmed očetovih partizanskih prigod, ki ji jo ob večerih govoril njen oče.

G. Klemenčič ni transportiral ranjencev samo na območju Gradca, ampak tudi med ostalimi partizanskimi bolnišnicami. Tako je nekoč v zavetju noči z velikim »lojternikom« na konjsko vprego, nekje v območju Kočevskega roga - Baze 20, transportiral ranjene partizane. Pot je bila strogo zaupna in varovana s kontrolnimi točkami, na katerih so partizanski stražarji ustavili voz in poročali o morebitnih sovražnih premikih nemških vojakov. Bil je hudo mraz, ranjeni partizani so stiskali zobe, da v tihi noči z ječanjem ne bi vzbudili pozornost sovražnika. Vprega je bila prevozila že dobršen kos poti, ko se ob prihodu iz gozda na čistino, pred njimi zasliši »HALT«. G. Klemenčič je presenečen ugotovil, da je to vojak nemške vojske in je vprego, kar se da hitro obrnil. Med obračanjem se je skrival za konjem in se postopoma oddaljeval od nemškega vojaka. Ko je bil dovolj oddaljen je skočil na voz ter pognal konje v dir. Voz je poskakoval po zraku, lesena kolesa so glasno udarjala ob kamenje, kar je zbudilo stražarja partizana, ki bi poprej moral ustaviti vprego in je ves zmeden ugotovil, da prihaja voz z ranjenci iz napačne smeri... Ta noč se je za to skupino ljudi končala srečno.

V tistih nevarnih časih so ljudje morali biti izredno iznajdljivi, pogumni, so morali imeti dobro intuicijo, mogoče so bili nekateri, kljub dejstvu, da so živeli v vojnih časih, rojeni pod srečno zvezdo.

Mogoče sem tudi sam rojen pod srečno zvezdo, kajti če g. Klemenčiču tiste mrzle noči ne bi uspelo obrniti voza, se mu skriti za konja in oddirjati nazaj v gozd, če mlajša sestra Ana, o kateri je govorila ga. Gornik, med bombardiranjem Gradca, ne bi sedela na peči v kotu hiše, ki se edini ni popolnoma porušil, in tako srečno preživela peklenko uro..., no v tem

primeru tudi vi danes ne bi brali te zgodbe, kajti mlajša sestra Ana, je namreč moja babica in pokojni g. Klemenčič, ki ga nisem nikoli poznal, je bil moj pradedek.

V kraju Gradac živi gospa Antonija Zupančič, ki je letos dopolnila 98 let. Gospa je čila in zdrava, vedrega duha in pa zelo dobrega spomina. Z mano je delila veliko osebnih zgodb iz obdobja 2. svetovne vojne, kjer je kot bolničarka izkusila neposreden boj v številnih partizanskih bitkah. Partizanskim vrstam se je pridružila kmalu po tem, ko je okupator 26. aprila 1942 požgal številne hiše v Krajevni skupnosti Gradac in pognal krajanje v beg. Gospa se spominja predvsem hude lakote in pomanjkanja vode, ki so jo občutili v partizanskih brigadah, pogovarjala sva se o nemogočih razmerah pri oskrbovanju hudo ranjenih vojakov neposredno v bitkah, o prilagoditvah in oskrbovanju hudih bojnih ran brez potrebne medicinske opreme, govorila je kako je bila v bitki dvakrat ranjena s strelnim orožjem, vendar kljub vsemu pomagala tovarišem, ki so imeli še hujše poškodbe.

Spomnila se je, kako je nekoč pri ranjenemu tovarišu v bitki delno odstreljen prst imobilizirala kar s praprotom. Pojasnila mi je kako težko ji je bilo odstranjevati in čistiti rabljene obveze, ki so bile polne črvov. V partizanskih vrstah je preživela dolga tri leta.

Ob pogovoru z gospo sem se počutil izredno majhnega, ostal sem brez besed ob razmišljanju kaj so ljudje, ki še vedno živijo med nami, doživeli in preživeli.

Gospa je bila ena zadnjih, ki je iz evakuacijskega letališča Otok, s trimesečno hčerko, zapustila Belo krajino z besedami: »Moja rodna zemljica, ne vem če te bom še kdaj videla«.

Fotografija 15: Antonija Zupančič danes. Pridobljeno: 21.06.2020.
Avtor Jaka Malnarič

Fotografija 16: Antonija Zupančič s hčerko pred evakuacijo v italijanski Bari,
Pridobljeno: zasebni arhiv ga.
Antonije Zupančič

Fotografija 17: Antonija Zupančič danes.
Pridobljeno: zasebni arhiv ga. Antonije Zupančič

Zgodovinski viri nam govorijo, da je Gradaška partizanska prehodna bolnišnica odigrala eno od ključnih vlog pri oskrbi in prevozu ranjencev do letališč, od koder so z zavezniškimi letali DC-3, na osvobojena ozemlja zavezniški piloti odpeljali 1473 ranjenih partizanov ter preko 2000 starejših, žensk in otrok. Geostrateška lega Gradca z oddaljenostjo manj kot 5 kilometrov od obeh partizanskih letališč, je odigrala izjemno pomembno vlogo pri oskrbi in čakanju ranjenih partizanov na transport na osvobojeno ozemlje. Prav tako je odigrala pomembno vlogo pri zdravniški oskrbi civilnega prebivalstva, kajti v njej je delovalo strokovno usposobljeno osebje z odlično zdravniško ekipo. Prehodna bolnišnica Gradac je primer zapostavljenega, skoraj pozabljenega zgodovinskega dejstva in potencialnega turističnega produkta, za katerega obljubim, da se bom potrudil in ga poskušal razviti na vseh nivojih.

Zgodbe, ki sem jih predstavil predstavljajo majhen del - drobno praprot in iz takšnih drobnih koščkov bomo, upam da s pomočjo celotne regije belokranjci spletli močno vrv, ki bo predstavljala zgodbo o izredni požrtvovalnosti, medsebojni povezanosti, solidarnosti in brezpogojni pomoči, ki jo danes v naših vaseh vse bolj pogrešamo in s tem pokazali tistim živečim krajanom, ki so te vrednote živeli, da nismo pozabili njihovega prispevka k našemu vsakdanu.

Viri in literatura

- M. Bezeg Jakše, Le malo jih še ve, da so ranjence vozili iz Gradca, Dolenjski list št. 47, 25. november 2010, str. 21:
- Muzejska zbirka Rdečega križa Gradac
- Blaž Štangelj, Italijanske vojaške postojanke v Beli krajini in partizanska obveščevalna dejavnost, <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/download/195/292/4994-1?inline=1>

- Ustni vir: Pavlinič Pavla, Gradac 44, 8332 Gradac, 17. 6. 2020
- Ustni vir: Zupančič Antonija, Gradac 84, 8332 Gradac, 21.06.2020
- Ustni vir: Gornik Tončka, Gradac 141, 8332 Gradac, 24.06.2020
- Ustni vir: Malnarič Anica, Gradac 71, 8332 Gradac, 24.06.2020